

بسم الله الرحمن الرحيم

2128

د

۱

۲۶

نہا

علوم قرآنی ۳

(مکی و مدنی، اسباب نزول، محکم و متشابہ، نسخ)

دکتر محمد اسعدی

بہار ۱۳۹۸

درسنامہ دانشگاہ
علوم قرآن و حدیث

اسعدی، محمد، ۱۳۵۰ -

علوم قرآنی ۳ (مکی و مدنی، اسباب نزول، محکم و متشابه، نسخ) / محمد اسعدی - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۸.

چهارده، ۲۳۳ص:۰ - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۴۷۷: قرآن پژوهی؛ ۵۴)

بها: ۲۶۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-298-237-7

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه. ص. [۲۲۷] - ۲۳۶: همچنین به صورت زیرنویس.
حمایه.

۱. قرآن -- علوم قرآنی. ۲. Qur'an -- Qur'anic science. ۳. قرآن -- تحقیق. ۴. Qur'an -- Research. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. عنوان.

۱۳۹۷ ع ۴۴۴ الف / ۵ BP۶۹

۲۹۷/۱۵

۵۴۵۹۰۲۵

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
مرکز ملی آشنایی با قرآن و احادیث

علوم قرآنی ۳ (مکی و مدنی، اسباب نزول، محکم و متشابه، نسخ)

مؤلف: دکتر محمد اسعدی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه آرای: اعتصام

ناظر: حجت الاسلام دکتر سیدرضا مؤدب

ویراستار: سعیدرضا علی عسگری

چاپ اول: بهار ۱۳۹۸

تعداد: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۲۶۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات)

۳۲۱۱۱۲۱۹ (نمایر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵)

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

مرکز بخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۲۶۳۵-۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ
وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ

«سوره فاطر، ۳۲»

علوم قرآن و حدیث، رشته‌های دانشگاهی است که عزت انتساب آن به قرآن کریم و حدیث شریف موجب شده تا جامعه، انتظارات علمی، ارزشی و حتی عاطفی ویژه‌ای از آن داشته باشد. از این رو «مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور» با هدف تحول و تعالی نظام تولید علم و تربیت نیروی انسانی قرآنی متناسب با نیاز کنونی جامعه اسلامی، بازنگری و تجمیع برنامه‌های درسی دوره کارشناسی رشته علوم قرآن و حدیث را در دستور کار قرار داد.

انجام این مأموریت با مشارکت صاحب‌نظران علوم قرآن و حدیث و زمینه‌های مرتبط، پنج سال به طول انجامید که حاصل آن، برنامه درسی مشتمل بر ۱۰۰ واحد مشترک و شش مجموعه اختیاری ۳۵ واحدی با عناوین «مطالعات قرآن»، «مطالعات حدیث»، «تربیت مدیر آموزش قرآن و حدیث»، «تربیت مربی آموزش قرآن و حدیث»، «هنرهای قرآنی (قرائت و کتابت)» و «فرهنگ و رسانه» است.

نقشه راه این تحول ضروری می‌نمود که درسنامه‌های رشته نیز، طراحی و تدوین شود. این کار با شناسایی و جلب مشارکت استادان بسیاری از گروه‌های آموزشی کشور و با مدیریت «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» و «دانشگاه قرآن و حدیث» انجام شد.

این اقدامات، نخستین گام در ارتقای محتوا و انسجام درونی این رشته بود که بی‌گمان از نقص و نارسایی مبرا نیست. امید می‌رود این برنامه و درسنامه‌های آن مورد عنایت استادان و دانشجویان گرامی قرار گیرد و با نظرات مشفقانه و انتقال تجربیات اجرای آن، این مرکز را در بازنگری مجدد برنامه کارشناسی و بازطراحی مقاطع تحصیلات تکمیلی همراهی کنند.

مرکز هماهنگی و توسعه

پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی «(ع)» بیانگر جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجزیه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۴۵۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر به عنوان کتاب درسی در زمینه مطالعات قرآنی برای دانشجویان رشته علوم قرآن و حدیث و تفسیر در مقطع کارشناسی فراهم شده است که البته دیگر علاقه‌مندان به این زمینه تحقیقی نیز می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های نویسنده محترم اثر، حجت‌الاسلام دکتر محمد اسعدی و نیز از ناظر محترم اثر، حجت‌الاسلام دکتر سیدرضا مؤدب سپاسگزاری کند. همچنین از نقش حمایتی مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور و تلاش‌های اعضای محترم کارویژه مدیریت تدوین درسنامه‌های قرآنی و همه عزیزانی که در آماده‌سازی و انتشار این اثر نقش داشته‌اند؛ سپاسگزاری می‌شود.

﴿ فهرست مطالب ﴾

۱	مقدمه
---	-------------

فصل اول: کلیات علوم قرآنی ۳

۵	درس اول: کلیاتی در شناخت علوم قرآنی ۳
۵	۱. علوم قرآنی ۳ و اهمیت آن در اندیشه اسلام
۷	۲. تاریخ و پیشینه علوم قرآنی
۱۱	۳. رده‌بندی‌های علوم قرآنی و جایگاه علوم قرآنی ۳
۱۲	الف) رده‌بندی‌های پیشینیان
۱۳	ب) رده‌بندی‌های معاصران
۱۹	۴. ماهیت علمی علوم قرآنی ۳
۲۱	○ خلاصه درس
۲۲	○ پرسش‌های درسی
۲۲	○ فعالیت پژوهشی
۲۲	○ منابع پژوهشی

فصل دوم: علم اسباب نزول

۲۵	درس دوم: کلیات علم اسباب نزول
۲۵	۱. مفهوم‌شناسی اسباب نزول
۲۹	۲. شناخت انواع اسباب نزول
۳۰	۳. شناخت اهمیت و جایگاه دانش اسباب نزول
۳۳	تحلیل اهمیت اسباب نزول و جایگاه آن

۳۳	 نکته اول: انحصار نداشتن شناخت اسباب نزول به روایات
۳۳	 نکته دوم: قلمرو معنایی تفسیر
۳۴	 ۴. شناخت پیشینه علم اسباب نزول
۳۷	 ۵. آشنایی با منابع اسباب نزول
۳۸	 ۱-۵. منابع تفسیری
۳۹	 ۲-۵. منابع علوم قرآنی
۴۱	 خلاصه درس
۴۲	 پرسش‌های درسی
۴۲	 فعالیت پژوهشی
۴۲	 منابع پژوهشی

درس سوم: فواید و کاربردهای اسباب نزول

۴۳	 ۱. فواید تفسیری
۴۳	 ۱-۱. توضیح آیات و مفاهیم ناظر به سنت‌های مربوط به عصر نزول
۴۵	 ۱-۲. رفع شبهات ظاهری از آیات
۴۸	 ۱-۳. شناخت مبهمات قرآن
۵۱	 ۱-۴. برطرف ساختن اجمال از برخی آیات و مفاهیم قرآنی
۵۴	 ۲. فواید غیر تفسیری
۵۴	 ۲-۱. اسباب نزول و دانش وحی و نبوت
۵۴	 ۲-۲. اسباب نزول و دانش قرائات
۵۵	 ۲-۳. اسباب نزول و دانش اعجاز قرآن
۵۶	 ۲-۴. اسباب نزول و فواید تاریخی
۵۷	 خلاصه درس
۵۸	 پرسش‌های درسی
۵۸	 فعالیت پژوهشی
۵۸	 منابع پژوهشی

درس چهارم: روش‌ها و معیارهای شناخت اسباب نزول

۵۹	 ۱. روش‌های شناخت اسباب نزول
۵۹	 ۱-۱. روش نقلی
۶۰	 ۱-۲. روش اجتهادی
۶۲	 رویکرد سنتی مفسران قرآن‌گرا
۶۳	 جمع‌بندی و نتیجه
۶۴	 ۲. معیارهای ارزیابی روایات و اخبار اسباب نزول
۶۶	 ۲-۱. معیار سندی

۶۸	۲-۲. معیار محتوایی.
۶۸	۲-۲-۱. سازگاری با قرآن.
۶۹	۲-۲-۲. سازگاری با روایات معتبر.
۷۱	۲-۲-۳. سازگاری با شواهد تاریخی.
۷۱	۲-۲-۴. سازگاری با ادله و شواهد عقلی.
۷۳	○ خلاصه درس.
۷۳	○ پرسش‌های درسی.
۷۴	○ فعالیت پژوهشی.
۷۴	○ منابع پژوهشی.

۷۵	درس پنجم: قاعده اعتبار عموم لفظ
۷۵	۱. نگاهی به معنای قاعده اعتبار عموم لفظ و جایگاه علمی آن.
۷۶	۲. گزارش آراء و ادله قاعده اعتبار عموم لفظ.
۷۷	۲-۱. ادله نقلی.
۷۸	۲-۲. ادله عقلی تحلیلی.
۸۰	۳. استثنائات و چالش‌های قاعده اعتبار عموم لفظ.
۸۳	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.
۸۶	○ خلاصه درس.
۸۷	○ پرسش‌های درسی.
۸۷	○ فعالیت پژوهشی.
۸۷	○ منابع پژوهشی.

فصل سوم: علم مکی و مدنی

۹۱	درس ششم: کلیات علم مکی و مدنی
۹۱	۱. مفهوم‌شناسی مکی و مدنی.
۹۱	۱-۱. تعریف‌های مکی و مدنی.
۹۲	۱-۲. بررسی تعریف‌ها.
۹۳	۲. اهمیت و فواید علم مکی و مدنی.
۹۴	۲-۱. فواید و کاربردهای تفسیری.
۹۴	۲-۲. شناخت آیات ناسخ و منسوخ.
۹۶	۲-۳. تفسیر آیات فضائل و رذائل.
۹۸	۲-۴. فواید و کاربردهای غیر تفسیری.
۹۹	۲-۵. فواید قرآن‌شناختی.

۹۹		فوائد تاریخی،
۱۰۰		۳. پیشینه علم مکی و مدنی.
۱۰۱		۴. منابع علم مکی و مدنی.
۱۰۲		۴-۱. منابع تفسیری.
۱۰۲		۴-۲. منابع علوم قرآنی،
۱۰۳		○ خلاصه درس
۱۰۴		○ پرسش‌های درسی
۱۰۴		○ فعالیت پژوهشی
۱۰۵		○ منابع پژوهشی

درس هفتم: روش‌ها و معیارهای شناخت مکی و مدنی

۱۰۷		۱. روش‌های شناخت مکی و مدنی.
۱۰۸		۱-۱. روش نقلی.
۱۱۰		۱-۲. روش اجتهادی.
۱۱۰		۲. نشانه‌ها و معیارهای مکی و مدنی.
۱۱۱		تحلیل و بررسی رویکرد روایی
۱۱۲		
۱۱۳		
۱۱۳		
۱۱۴		
۱۱۶		
۱۱۶		۲-۲. رویکرد قرآن‌محور،
۱۱۷		الف) نشانه‌ها و معیارهای صوری و ساختاری:
۱۱۷		ب) نشانه‌ها و معیارهای محتوایی:
۱۲۰		○ خلاصه درس
۱۲۰		○ پرسش‌های درسی
۱۲۱		○ فعالیت پژوهشی
۱۲۱		○ منابع پژوهشی

فصل چهارم: علم محکم و متشابه

درس هشتم: کلیات علم محکم و متشابه

۱۲۵		۱. مفهوم‌شناسی محکم و متشابه
۱۲۵		۱-۱. بررسی لغوی واژه «محکم» و «متشابه».

۱۲۷	۱-۲. کاربرد قرآنی.....
۱۲۹	۱-۳. کاربرد روایی.....
۱۳۱	۱-۴. اصطلاح علمی.....
۱۳۲	الف) ماهیت متشابه و محکم.....
۱۳۴	ب) گستره مفهومی متشابه و محکم.....
۱۳۵	پرسش و تحلیل.....
۱۳۶	اهمیت و جایگاه علم محکم و متشابه.....
۱۳۸	۳. زمینه علم محکم و متشابه.....
۱۴۰	۴. منابع علم محکم و متشابه.....
۱۴۲	○ خلاصه درس.....
۱۴۳	○ پرسش های درسی.....
۱۴۳	○ فعالیت پژوهشی.....
۱۴۳	○ منابع پژوهشی.....
۱۴۵	درس نهم: تقسیم های محکم و متشابه
۱۴۵	۱. محکم و متشابه حقیقی و اضافی.....
۱۴۷	۲. محکم و متشابه اصلی و عرضی.....
۱۴۸	۳. محکم و متشابه مطلق و نسبی.....
۱۴۹	۴. محکم و متشابه فعلی و شانی.....
۱۵۰	۵. محکم و متشابه عام و خاص.....
۱۵۱	۶. محکم و متشابه قطعی و ظنی.....
۱۵۳	○ خلاصه درس.....
۱۵۴	○ پرسش های درسی.....
۱۵۴	○ فعالیت پژوهشی.....
۱۵۴	○ منابع پژوهشی.....
۱۵۵	درس دهم: قلمرو محکمت و متشابهات
۱۵۵	۱. رویکردهای سه گانه.....
۱۵۵	الف) رویکرد حداقلی.....
۱۵۶	ب) رویکرد حداکثری.....
۱۵۷	ج) رویکرد میانه.....
۱۵۷	۲. قلمرو محکمت.....
۱۵۸	۱-۲. اصول و کلیات اعتقادی.....
۱۵۹	۲-۲. اصول و کلیات اخلاقی.....
۱۵۹	۲-۳. اخبار و قصص عبرت آموز تاریخی.....

۱۵۹	۲-۴. احکام و قواعد شرعی،
۱۶۲	۳. قلمرو متشابهات
۱۶۲	۳-۱. مسائل اعتقادی،
۱۶۲	الف) توحید و خداشناسی.
۱۶۲	ب) نبوت و پیامبرشناسی
۱۶۲	ج) معاد و احوال غیبی.
۱۶۲	۳-۲. احکام و قواعد شرعی،
۱۶۲	الف) آیات احکام.
۱۶۴	ب) آیات فلسفه احکام.
۱۶۵	۳-۳. آیات ناهمگون و متناقض نما،
۱۶۶	۳-۴. حروف مقطعه،
۱۶۹	○ خلاصه درس
۱۶۹	○ پرسش‌های درسی
۱۷۰	○ فعالیت پژوهشی
۱۷۰	○ منابع پژوهشی

درس یازدهم: تأویل متشابهات

۱۷۱	۱. مفهوم‌شناسی تأویل
۱۷۲	۱-۱. تأویل در لغت.
۱۷۲	۱-۲. تأویل در کاربرد قرآنی.
۱۷۳	۱-۳. تأویل در کاربرد روایی.
۱۷۳	۱-۴. تأویل در اصطلاح علمی.
۱۷۵	۲. بررسی نمونه‌هایی از تأویل روشمند متشابهات
۱۷۶	۲-۱. تأویل در آیات اعتقادی.
۱۷۶	۲-۲. تأویل در آیات احکام و قواعد شرعی.
۱۸۱	۲-۳. تأویل در آیات ناهمگون و متناقض نما.
۱۸۳	۲-۴. تأویل در حروف مقطعه.
۱۸۵	○ خلاصه درس
۱۸۷	○ پرسش‌های درسی
۱۸۸	○ فعالیت پژوهشی
۱۸۸	○ منابع پژوهشی
۱۸۹	

فصل پنجم: علم ناسخ و منسوخ

۱۹۳	درس دوازدهم: کلیات علم ناسخ و منسوخ
۱۹۳	۱. مفهوم‌شناسی نسخ
۱۹۸	۲. اهمیت و جایگاه علم ناسخ و منسوخ
۲۰۰	۳. مشینه علم ناسخ و منسوخ
۲۰۲	۴. منابع علم ناسخ و منسوخ
۲۰۴	○ خلاصه درس
۲۰۵	○ پرسش‌های درسی
۲۰۵	○ فعالیت پژوهشی
۲۰۵	○ منابع پژوهشی
۲۰۷	درس سیزدهم: انواع نسخ
۲۰۷	۱. انواع نسخ به لحاظ ماهیت نسخ
۲۰۹	۲. انواع نسخ به لحاظ منسوخ
۲۱۱	۳. انواع نسخ به لحاظ ناسخ
۲۱۵	○ خلاصه درس
۲۱۵	○ پرسش‌های درسی
۲۱۶	○ فعالیت پژوهشی
۲۱۶	○ منابع پژوهشی
۲۱۷	درس چهاردهم: نمونه‌هایی از آیات ناسخ و منسوخ
۲۱۷	۱. دامنه نسخ در قرآن
۲۱۸	۲. نمونه‌هایی از نسخ مطلق
۲۱۹	۱-۲. آیه نجوی با پیامبر ﷺ
۲۲۰	۲-۲. آیه توارث براساس ایمان
۲۲۰	۳-۲. آیه جزای فاحشه
۲۲۱	۳. نمونه‌هایی از نسخ مشروط
۲۲۱	۱-۳. آیات معاهده با مشرکان
۲۲۳	۲-۳. آیات عفو و صفح از کافران
۲۲۴	۳-۳. آیه عدد مقاتلین
۲۲۵	○ خلاصه درس
۲۲۵	○ پرسش‌های درسی

○ فعالیت پژوهشی ۲۲۶

○ منابع پژوهشی ۲۲۶

منابع و مآخذ ۲۲۷

نمایه‌ها

نمایه آیات ۲۳۷

نمایه روایات ۲۴۰

نمایه موضوعات ۲۴۲

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله و سلام على عباده الذين اصطفى

آنچه امروزه به عنوان علوم قرآنی در نظام آموزش عالی ما مطرح است، در واقع شاخه‌ای است مهم از رشته الهیات که در بینش دینی دانشجویان نقشی اساسی دارد. اهمیت ویژه مطالعات علوم قرآنی همچون دیگر مطالعات دینی از آن روی است که افزون بر آشنایی با سنت گذشته دانشمندان اسلامی، ما را برای شناخت بیشتر معارف قرآنی و دینی و پاسخگویی به پرسش‌ها، نیازها و شبهه‌های روز آماده می‌کند و از گرایش‌های ناهمخوان با سنت دینی پرهیز می‌دهد.

کتاب حاضر با هدف کلی آشنایی تحلیلی با چهار بحث مهم علوم قرآنی: اسباب نزول، مکی و مدنی، محکم و متشابه و ناسخ و منسوخ نگاشته شده است. رویکرد درسی آموزشی این کتاب برای برآوردن نیاز دانشجویان مقطع کارشناسی و طلاب سطح دو بوده است. بی‌شک اهمیت علوم قرآنی در شناخت گرامی‌نامه الهی قرآن کریم و ابعاد تاریخی معرفتی آن، به‌ویژه در نظام آموزش دانشگاهی و حوزوی ما درخور توجه بوده و اهتمام بالایی محققان ارجمند را در این حوزه باعث شده است. نویسنده این کتاب ضمن احترام به عموم استادان و نویسندگانی که در این عرصه قلم زده‌اند، در حد امکان کوشیده تا اثری نو با رعایت اصول پژوهش بنماید که خواننده را به تفکر و تحقیق در موضوعات کتاب ترغیب کند. به‌زعم نگارنده، در این اثر ضمن بهره‌گیری از منابع گذشته و ارجاع لازم به آنها، طرحی تازه از موضوعات علوم قرآنی با رویکرد پژوهشی دنبال شده است. در این کتاب به جای ارائه متنی درسی بسان درسنامه‌های عمومی و

ساده، الگویی پژوهش‌گرا منظور بوده و طیفی از مخاطبان با آمادگی‌های ذهنی و ظرفیت‌ها و نیازهای معرفتی متفاوت در مطالعات علوم قرآنی مدنظر قرار گرفته‌اند. نویسنده معتقد است در سطح تحصیلات دانشگاهی توجه به این تفاوت ظرفیت‌ها بایسته است و در واقع، مدیریت درس با تکیه بر متن درسی و رعایت زمینه‌های مخاطب به عهدهٔ مدرّس می‌باشد. از این‌رو از استادان گرامی انتظار می‌رود برای نتیجه‌بخشی رویکرد پژوهشی کتاب، بر ارجاع‌های متن و فعالیت‌های پژوهشی پایان درس‌ها متناسب با ظرفیت دانشجویان توجه جدی داشته و دانشجویان عزیز را در تعمیق مباحث همراهی کنند. از دانشجویان و خوانندگان فهیم نیز توقع می‌رود با حوصلهٔ بیشتر، اهداف متعالی رشتهٔ علوم قرآنی را در تحصیلات خود مدنظر داشته و آموزش‌های رایج این رشته را مقدمه و سرنخی برای عرصهٔ گسترده‌تری از آگاهی‌های قرآنی و دینی بدانند. در این کتاب سعی شده است ضمن توجه به اهداف شناختی مورد انتظار در سطح کارشناسی، زمینه‌هایی هرچند محدود برای رشد و بالندگی فکری مخاطب در مسائل علوم قرآنی فراهم شود. همچنین منابع پژوهش در پایان هر درس به صورتی کلی درج شده و دانشجویان گرامی باید با فنون مراجعه و استفاده از هر منبع به‌ویژه در نرم‌افزارهای مورد نظر آشنا باشند. برای نویسنده تجربه‌های عالمانهٔ استادان بن‌حیوار در طی مطالعه و تدریس و دریافت بازخورد آن در میان دانشجویان، برای اصلاح اثر در آینده مفید و مغتنم است و نویسنده پیشاپیش از لطف عزیزان در این‌باره استقبال می‌کند.

از مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی ق‌آی کشور که سفارش‌دهنده این اثر و حامی آن بوده‌اند، تشکر می‌کنم. همچنین از استادانی که در تهیه و ارزیابی آن نگارنده را یاری داده‌اند، به‌ویژه از ناظر محترم جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر م‌زب، مراتب تقدیر و امتنان را دارم.